

THE EFFECTS OF ISLAMIC ORDERS AND COMMUNITIES ON URBAN POLITICS IN THE DIGITAL AGE

ABDULMENAF TURAN - YEBBUN MEHMETAĞAOĞLU

Prof. Dr. Van YYÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
Mail: menafturan@hotmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7536-7630>

Doktorant, Van YYÜ SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Mail: yekbunagaoglu@hotmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6689-1641>

Abstract

This study examines the Islamic orders and communities in Turkey and their effects on urban politics. Especially with the modernization process, the effects of these groups on social structures and their role in urban areas are emphasized. Since their establishment, the orders and communities, which have been accepted as a sociological reality in the spread of Islam and the internalization of the Islamic way of life, have expanded their functions beyond social assistance and solidarity, spiritual guidance, and social integration, and starting from the 1950s, they began to exert influence on politics by broadening these functions. The article reveals how religious structures shape social dynamics in urban areas. Especially in large cities, communities and orders have strengthened social mobility by establishing strong social networks at the neighborhood level and played an active role in local politics. These groups, while meeting the needs of the impoverished by providing various social services, have also developed relationships with political powers. With the process of digitalization, these traditional structures have both expanded their areas of function and, through the digital tools they use, influenced the dynamics of social change, taking on decisive roles. Their influence on urban politics is not only decisive in local elections but also plays an important role in processes of social participation and mobilization. As a result, religious communities and orders in Turkey, beyond being merely a religious phenomenon, are noteworthy actors with their influence on urban politics and the dynamics that shape the social structure. The presence of these groups in both social and political spheres stands out as an important factor shaping Turkey's urban structure and social relations, and thus deserves to be studied.

Keywords: Order, Community, Urban Politics, Digitalization, Local Elections.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 22.10.2024

Kabul Tarihi: 16.11.2024

Yayın Tarihi: 15.12.2024

Yayın Sezonu: Temmuz - Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

TURAN Abdulmenaf - MEHMETAĞAOĞLU Yekbun, (2024). "Dijital Çağda İslami Tarikat ve Cemaatlerin Kentsel Siyaset Üzerindeki". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 20 Sayı: 67. (126-145)

muhafazakardusunce • yıl: 20 - sayı: 67 • Temmuz-Aralık 2024

DİJİTAL ÇAĞDA İSLAMİ TARİKAT VE CEMAATLERİN KENTSEL SİYASET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

ABDULMENAF TURAN - YEKBUN MEHMETAĞAOĞLU

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'deki İslami tarikat ve cemaatlerin kentsel siyasetteki etkileri incelenmektedir. Özellikle modernleşme süreciyle birlikte, bu grupların toplumsal yapılar üzerindeki etkileri ve kentsel alandaki rolü vurgulanmaktadır. İslam dininin yayılmasında ve İslami yaşam tarzının içselleştirilmesinde kuruldukları gündün bu yana birer sosyolojik gerçeklik olarak kabul edilen tarikatlar ve modernleşme süreci ile yaygınlaşan cemaatler sosyal yardımlaşma ve dayanışma, manevi rehberlik, toplumsal entegrasyon işlevlerine ek olarak 1950'li yıllardan itibaren bu işlevlerini genişleterek siyaset üzerinde etkili olmaya başlamışlardır. Makale, dinî yapıların kentsel alanlardaki toplumsal dinamikleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle büyük şehirlerde, cemaatler ve tarikatlar, mahalle düzeyinde güçlü sosyal ağlar kurarak toplumsal hareketliliği artırmış ve yerel siyasette etkin bir rol oynamışlardır. Bu gruplar, çeşitli sosyal hizmetler sunarak yoksul kesimlerin ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda siyasi iktidarlarla ilişkiler geliştirmişlerdir. Dijitalleşme süreci ile bu geleneksel yapılar hem işlev alanlarını genişletmiş hem de kullandıkları dijital araçlarla toplumsal değişimin dinamiklerini etkileyerek belirleyici roller üstlenmişlerdir. Kentsel siyasetteki etkileri, yerel seçimlerde belirleyici olmalarının yanı sıra, toplumsal katılım ve mobilizasyon süreçlerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak Türkiye'deki dinî cemaatler ve tarikatlar, sadece dinî bir olgu olmanın ötesinde, kentsel siyasetteki etkileri ve sosyal yapıyı biçimlendiren dinamikleriyle dikkat çekici bir aktör konumundadır. Bu grupların hem toplumsal hem de siyasi alanlardaki varlıkları, Türkiye'nin kentsel yapısına ve sosyal ilişkilerine yön veren önemli bir faktör olarak öne çıkmakta ve incelenmeyi hak etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarikat, Cemaat, Kentsel Siyaset, Dijitalleşme, Yerel Seçimler.

Giriş: İslam Şehri ve Dinamikleri

Şehircilik tarihi çalışmalarında Türk, İslam ve Türk İslam şehirciliği üzerine oldukça hatırı sayılır zengin bir literatür bulunmaktadır. Ancak kentsel siyasete etkileri bakımından aktörlerin özellikle dinî yapılar olarak tarikat ve cemaatlerin incelenmesi kentsel dinamikleri ve kentsel siyaseti anlamak/ anlamlandırmak için önem arz etmektedir. Çünkü İslam, şehirde doğmuş bir dindir. Hz. Muhammed (sav), Mekke'den Yesrib'e göç ettiğinde, şehrin adını Medine olarak değiştirmiştir. Medine, "şehir" anlamına gelir ve aynı kökten türeyen "medenî" kelimesi, Müslümanların temel kimliğini yansıtır. Dolayısıyla İslam, medeniyetin bir dinidir (Erşahin, 2007). Medeniyet kavramı, şehirleşmeyi işaret eder. Medine kelimesinin "din" kelimesiyle aynı kökten geldiği düşünüldüğünde, bu kavramların birbiriyle olan ilişkisi daha derinlemesine anlaşılabilir (Şentürk, 2018: 104). Din ve şehircilik ilişkisi, yerleşim tarihi kadar eski olup bu etkileşim İslam dünyasında olduğu kadar açıkça görülmemiştir. İslam şehirlerinde din, yaşamın merkezine yerleşmiştir; dinî ve dünyevi ayrımı pek mümkün olmamıştır. Cami, hemen hemen tüm sosyal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği önemli bir mekândır.

Büyük camiler yani Cuma camileri, İslam şehirlerinde hem dinî hem de toplumsal yaşamın merkezî bir unsuru olarak önemli bir rol oynamıştır (Demirci, 2003:130) Genellikle kentlerin ticaret ve üretim alanlarının yakınında veya içinde konumlanan bu camiler, şehrin kalbinde yer alarak toplumsal birliği pekiştiren önemli buluşma noktaları hâline gelmişlerdir. Haftalık cuma namazları, farklı mahallelerden gelen Müslümanları bir araya getirerek toplumsal dayanışmayı güçlendirmiştir. Ayrıca, Cuma camileri sadece ibadet yerleri değil aynı zamanda devlet otoritesinin bir sembolü olarak da işlev görmüştür; burada halifeler ve yöneticiler adına dualar edilip hutbeler verilmiş, halkla önemli mesajlar paylaşılmıştır. Bu camiler, eğitim ve öğretim işlevini de üstlenerek vaazlar ve dersler yoluyla dinî bilgi ve ahlaki değerlerin aktarılmasına katkı sağlamıştır. İslam şehirlerinin mimarisinde merkezî bir konumda bulunan Cuma camileri, ticaret ve sosyal hayatın kesişim noktası olup toplumun manevi rehberliğini sunarak güncel sorunlara da değinmişlerdir. Bu yönleriyle Cuma camileri, İslam şehirlerinde sadece dinî ibadet için değil aynı zamanda toplumsal, siyasal ve kültürel hayatın şekillendiği merkezler olmuşlardır.

Tarihsel bilgiler bu gerçeğe işaret etmektedir. İslamiyetin kabul edilmesiyle birlikte Türk toplumunun göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçişi mimari ve kentsel dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Türk kentlerinde, İslam dinî sembollerini içeren yapılar inşa edilmiş, özellikle camilerin hem

dinî ibadetlerin hem de sosyal etkileşimin merkezi hâline gelmesi amaçlanmıştır. Mahremiyet anlayışının etkisiyle kamusal ve özel mekânların ayrılması ise, İslam hukuku çerçevesinde şekillendirilen yapısal düzenlemeler arasında yer alır. Selçuklu Dönemi örneği üzerinden Anadolu'da büyük camilerin yerleşim merkezleri olarak önem kazanması, fethedilen kilise ve şapellerin camilere dönüştürülmesi ve cami avlularının kamusal alan olarak kullanımı dikkat çekmektedir. İslam medeniyeti farklı kültürlerle etkileşim hâlinde gelişmiş ve bu etkileşimin kentlerin mimari unsurlarında kendisini göstermiştir. İslam şehirlerinin çeşitli toplulukları birleştirme kapasitesi, camilerin hem dinî hem de toplumsal roller üstlenmesi ve şehirlerin sembolik olarak İslami açıdan yeniden inşa edilmesi de önemli noktalardır (Çelik, 2012).

Türklerin İslam dinine geçişleri, 9. yüzyıldan sonra özellikle Türk şehirlerinde belirgin değişikliklere yol açmıştır. Ulu Cami, namazgah, mescit gibi unsurlar Türk şehir mimarisine girmiştir. Orta Asya'daki Budist tapınaklarının yerini ise cami, medrese, türbe gibi kompleks yapılar almıştır. Ordu temelli yapılanma ise, cami ve pazar merkezli bir şehir planlamasına bırakmıştır (Kılıç, 2015: 95). İslam şehirlerinin fiziksel ve sosyal yapısındaki benzerliklerin temel sebebi, Hz. Peygamber'in Medine şehrinde aldığı modeldir. Bütün İslam şehirlerinde, Medine'nin izlerini görmek mümkündür. Bu etkileşim o kadar geniş kapsamlıdır ki cami mimarisinden, caminin o dönemde üstlendiği rollerin tamamına kadar her yönüyle taklit edilmeye çalışılmıştır. İslam şehirlerinde mimari tasarım, gösterişten ve dünyevi lüksten kaçınmayı amaçlamıştır. Ortak Müslüman inançlarına göre, şehir Allah'ın varlığına ve doğal çevreye ait zamanla değişen bir varlık olarak görülmüştür (Can, 2012). Şehir içinde cami, mescit gibi dinî ibadet alanlarının yanı sıra tekke, zaviye, türbe gibi dinî öneme sahip yapılar da iskân ve imar faaliyetlerini belirlemiştir. Dinî mekânlar, tarih boyunca hep merkezî olma özelliğini korumuştur. Bu bağlamda, "Eyüp Türbesi" ve etrafında gelişen "Eyüp Külliyesi", dinî bir mekân olarak tarih boyunca şehir içinde merkezî bir konumda yer almıştır (Ateşoğlu, 2007:148). Yine Osmanlı İmparatorluğu döneminde her Osmanlı şehrinin kendine özgü bir Veli'si olduğu ve genellikle şehrin dışında, bir tepe üzerine inşa edilen veli kabirleri ile İslam tasavvuf geleneği ile öncesinde var olan dağ inançlarının birleştirildiği bilinmektedir. Bu şekilde, şehirlerdeki manevi liderler olarak kabul edilen veliler, şehrin ismiyle ilişkili dualar ve zikirlerin okunduğu merkezler olarak kabul edilmişlerdir (İnalçık, 1995'ten Akt. Çelik, 2012:553).

Şehirleşme, tarihsel süreçte insan topluluklarının ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam biçimlerinde köklü değişimlere yol açan önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern şehirlerin oluşum süreçleri; genellikle ekonomik gelişim, endüstriyel dönüşüm ve nüfus hareketleri gibi faktörler tarafından şekillendirilmiştir. Ancak şehirleşme dinamikleri yalnızca bu maddi ve ekonomik etkenlerle sınırlı olmayıp aynı zamanda dinî ve kültürel unsurlar da içermektedir. Bu bağlamda, dinî yapıların şehirleşme ve şehirleşme süreçlerindeki rolü, sosyolojik ve şehircilik literatüründe giderek daha fazla ilgi görmekte ve araştırılmaktadır. Dinî tarikat ve cemaatler sadece inanç ve ibadet pratikleri ile değil aynı zamanda sosyal yapıları, kültürel değerleri ve toplumsal organizasyonlarıyla da şehirleşme süreçlerini etkilemektedirler. Bu yapılar, şehirlerin hem fiziksel hem de sosyal yapılarında önemli değişikliklere yol açabilen dinamik aktörler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Şehirleşmenin sosyal ve kültürel boyutlarını ele alan çalışmalar, dinî cemaatlerin şehir yaşamındaki rolünü anlamak için gerekli teorik ve metodolojik çerçeveler sunmaktadır. Dinî cemaatlerin şehirleşme süreçlerine etkileri, genellikle çeşitli mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir; bu mekanizmalar arasında toplumsal dayanışma, kültürel yeniden üretim, sosyal hizmetler sağlama ve şehir planlamasında yer alma gibi faktörler bulunmaktadır.

21. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan dijitalleşme süreci ise, toplumsal yapılar ve siyasal sistemler üzerinde köklü değişiklikler yaratmıştır. Dijital platformlar ve sosyal medya araçları, bireylerin ve toplulukların siyasal süreçlere katılımını artırırken geleneksel yapılar da bu dönüşümden etkilenmiştir. Tarih boyunca dinî ve sosyal örgütlenmeler olarak tarikatlar ve cemaatler, toplumlarda yalnızca manevi rehberlik sunmakla kalmamış, aynı zamanda siyasal ve toplumsal süreçlerde de etkili olmuşlardır. Ancak son yıllarda dijitalleşmenin sunduğu olanaklar, bu yapıların kentsel siyaset üzerindeki etkilerini daha görünür ve etkili hâle getirmiştir.

Geleneksel olarak dinî cemaatler ve tarikatlar, toplumsal dayanışma ve manevi rehberlik işlevleri gören kapalı yapılarıdır. Fakat şehirleşme, göç ve dijitalleşme gibi süreçler, bu yapıların işleyişini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Kırsal alanlardan şehirlere göç eden bireyler, büyük ve kalabalık şehirlerde aidiyet arayışı içine girmiş ve bu süreçte cemaatler, bireylerin yalnızlık hissini gideren, sosyal güvenlik sağlayan ve kimlik inşasına katkıda bulunan yapılar olarak öne çıkmışlardır. Dijital çağda cemaatler yalnızca manevi ve sosyal alanlarda değil kentsel siyasette ve toplumsal mobilizasyonda da etkin hâle gelmiştir.

Türkiye, güçlü bir şehirleşme süreci geçiren ve dinî cemaatlerin siyasal ve sosyal alandaki etkisinin yoğun olarak hissedildiği bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Geleneksel dinî yapılar, özellikle büyük şehirlerde yerel yönetimlerle kurdukları ilişkiler, siyasal partilerle geliştirdikleri ittifaklar ve topluluklarını mobilize etme yetenekleriyle kentsel siyasette önemli bir aktör hâline gelmişlerdir. Bu bağlamda tarikat ve cemaatler, yerel seçimlerden kentsel dönüşüm projelerine kadar birçok alanda etkilerini hissettirmişlerdir. Dijitalleşme ise, bu yapıların kentleşme sürecindeki rollerini yeniden şekillendiren önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, dinî yapıların (tarikat ve cemaat) şehirleşme süreçlerindeki ve yerel siyasetteki rollerini incelemeyi amaçlamaktadır. İki ana eksen üzerinden değerlendirilen bu katkılar, birinci ekseninde dinî yapıların toplumsal dayanışma ve kimlik inşası üzerindeki etkilerini; ikinci ekseninde ise, bu yapıların şehirlerin fiziksel ve yapısal gelişimine sağladığı katkıları ele almayı hedeflemektedir. Çalışmanın temel hedeflerinden biri, dinî yapıların şehir yaşamında oynadığı rollerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde şehirleşme süreçlerini ve dijital çağda, özellikle günümüz Türkiye'sinde genel ve yerel siyaseti nasıl şekillendirdiğini anlamaktır. Bu bağlamda, tarikatların tarihî kökenlerinden, şehirlerin dinî yapılarla şekillenmesine ve modern kentlerdeki dinî cemaatlerin fonksiyonlarına kadar geniş bir yelpazede inceleme yapılacaktır. Ayrıca bu çalışma, tarikat ve cemaatlerin Türkiye'deki kentsel siyaset üzerindeki etkilerini dijitalleşmenin sunduğu yeni imkânlar çerçevesinde değerlendirecek ve cemaatlerin yerel yönetimlerle geliştirdiği ilişkilerin yanı sıra, siyasi partilerle olan stratejik ittifaklarını ele alarak kentsel siyasetin dinamiklerine önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Tarikat, Cemaat ve Tarihsel Arka Plan

Kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Hazreti Peygamberin sünneti olan İslam dini, doğuşundan itibaren toplumsal hayatın bütün unsurlarına yön vermiştir. Toplumsal hayatın bir bütün olarak düzenlenmesine ilişkin kuralları içeren İslam medeniyeti, oldukça geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş olan devletlerin kuruluşuna öncülük etmiştir. Medine Vesikası ile kuruluş temelleri atılan ilk İslam Devleti'nde edinilen tecrübeler daha sonra Araplar, Türkler, Farslar ve İslamiyet'i seçen diğer milletler tarafından kurulacak olan İslam devletlerine (Şimşek, 2020:285) ve İslam şehirlerine yön verecektir. Özellikle belirtmek gerekir ki İslam dininin yayılmasında tarikatların oldukça önemli bir etkisi bulunmaktadır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'*ne göre, tarikat sözcüğü tasavvufta, "Hakk'a ulaşmak için benimsenen usul,

tutulan yol” şeklinde ifade edilmektedir. Oldukça zengin bir toplumsal hayatın dinamikleriyle şekillenen İslam şehirlerinde tarikatlar, kentsel yaşamın önemli birer parçası olmuşlardır. Kabul etmek gerekir ki gerek tasavvuf gerekse de tarikatlar, birer sosyolojik olgu ve toplumsal gerçeklik olarak “toplumun sosyal, ekonomik ve sanat, musiki, mimari gibi kültürel birikimine katkıda bulunmuşlar, bazen siyasi otoriteye destek vermiş, bazen başkaldırmış ya da direnen başka siyasî ve toplumsal güçlere destek olmuşlardır (Güner, 1986:40-41; Ocak, 1997:5-10’dan Akt. Efe, 2017:294).

Cemaat ise, “Müslümanların din kardeşliği esasına dayalı olarak gerçekleştirildikleri ve katılmak zorunda oldukları birlik/beraberlik” şeklinde tarif edilmektedir. Yıldız ise (2024), cemaatlerin tarikat gibi tasavvufî görüşü esas aldıklarını ancak “farklı bir sosyo-dinî (İslami) düşünce etrafında da organize olabilen diğer dinî oluşumlarla kıyaslandıklarında, daha canlı olan ve yarı kurumsal yapılara sahip dinî (İslami) gruplar” olarak nitelenebileceklerini ifade etmektedir. Yine cemaatleri, “farklı/geniş kesimlere hitap edebilen, üyelerini sosyal alanda dönüştürebilen ve onları topluluk hiyerarşisinde konumlandırarak sistemli hareket eden dinî yapılar” şeklinde ele almaktadır. Birer dinî-tasavvufî sosyal grup olarak nitelendirilen cemaatler; şartların, ihtiyaçların oluşturduğu bir olgu, tarikat yapısının günün şartlarına göre dönüşümü olarak tarif edilmektedir (Türkdoğan, 1999:65-90’dan Akt. Efe, 2017:298).

Bilinen ilk İslami tarikatların kesin olmamakla birlikte 11. ve 12. yüzyıllarda belirdiği ve İslamiyet’in yayılmasında etkin bir rol üstlendikleri, bu yolla da Orta Asya, Anadolu, Afrika, Endülüs ve Orta Doğu’da, Selçuklulardan Anadolu Beyliklerine ve Osmanlı’ya uzanan tarihsel süreç boyunca varlıklarını korudukları ifade edilmektedir (Yıldız, 2024). Yine *Türkiye Diyanet Vakfı İslam (TDV) Ansiklopedisi*’ne göre,

“[t]arih boyunca şeriat kurallarına tam anlamıyla uyan (bâ-şer’), çoğu Sünnî, bir kısmı Şii coğrafyasında ortaya çıkan yüzlerce tarikatın yanı sıra bu kurallara riayet etmeyen (bî-şer’) bazı tarikatlar da mevcuttur. Hurûfiyye, Kalenderiyye, Haydariyye, Babâiyye gibi gayri Sünnî olmamakla birlikte tam anlamıyla Şii de sayılmayan Bâtını nitelikli tarikatlar da vardır. Öte yandan Sünnî esaslara uygun biçimde teşekkül eden tarikatlardan Safeviyye ile Ni’metullahiyye’nin zamanla tamamen, Kübreviyye’nin Zehebiyye ve Nurbahşiyye kollarının kısmen Şiileştiği görülmektedir. Bektaşilik de sonraları içine Hurûfi-Şîî unsurlar karıştığı için Sünnîlik dışında mütalaa edilmiştir.”

Günümüz Türkiye’sinde ise Nakşibendi, Kadiri, Mevlevi, Halveti, Rûfai Alevi/Bektaşî tarikatları ve Nurcular, Menzil Cemaati, Süleymanlılar, İskenderpaşa Dergâhı, İsmailağa Cemaati gibi toplumsal tabanları yaygın

çeşitli cemaatler bulunmaktadır (Yıldız, 2024). Ancak birer sosyolojik gerçeklik olarak ele alındığı için tarikat ve cemaatler arasındaki bu kategorik farklılıklar/ayrımalar çalışmanın sınırını aşmaktadır.¹

Türkiye’de dinî cemaatler ve tarikatlar, Osmanlı döneminden itibaren toplumsal ve siyasal yapının ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu’nda dinî tarikatlar hem manevi rehberlik sağlama hem de sosyal dayanışma ağları kurma işlevi görmüşlerdir. Özellikle Osmanlı’nın son dönemlerinde tarikatlar ve cemaatler, toplumsal değişim süreçlerinde önemli roller üstlenmiş, taşradaki insanların maneviyatını şekillendiren yapılar hâline gelmişlerdir (Karabulut, 2016). Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte Türkiye’nin modernleşme ve laikleşme sürecinde dinî tarikatlar ve cemaatler, kamu hayatındaki etkilerini büyük ölçüde yitirmişlerdir.

1925’te çıkarılan Tekke ve Zaviyeler Kanunu, tarikatların resmî varlığını sona erdirmiş, bu durum dinî yapıların toplumsal hayattan tamamen çekilmesine yol açmamış ancak faaliyetlerini gizli ortamlarda sürdürmelerine neden olmuştur. Buna rağmen cemaatler, toplumsal düzeyde güçlü bağlar kurarak varlıklarını sürdürmeyi başarmış ve zamanla Türkiye’nin toplumsal yapısında yeniden etkili aktörler hâline gelmişlerdir (Ustamahmut, 2022).

Türkiye’de dinî cemaatlerin kamusal alandaki etkisi, 1950’li yıllarda çok partili siyasi hayata geçişle birlikte yeniden belirginleşmeye başlamıştır. Demokrat Parti’nin 1950’de iktidara gelmesiyle birlikte, cemaatler üzerindeki baskı azalmış, bu yapılar kırsal bölgelerden şehirlere göç eden insanların hem manevi hem de sosyal ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar olarak öne çıkmışlardır (Akıncı ve Acar, 2020). Cemaatler, özellikle kırsaldan gelen kitleler için şehirlerde bir tür sosyal güvenlik mekanizması işlevi görmüş; iş bulma, barınma ve eğitim gibi konularda destek sağlayarak toplumsal entegrasyon sürecine önemli katkılar sunmuşlardır (Torun, 2020).

1950’li yıllardan itibaren cemaatlerin sadece toplumsal hayatta değil aynı zamanda siyasal alanda da etkili olmaya başladığı gözlemlenmiştir. Demokrat Parti, iktidarı döneminde kırsal kesimlerden büyük şehirlere yönelik göç hareketleri ivme kazanmış ve milyonlarca insan Anadolu’dan büyük şehirlere göç etmiştir (Karpaz, 1976). Özellikle seçim süreçlerinde yerel düzeyde

1 Literatürde mezhepleri, tarikatları ve cemaatleri, İslami akımlar şeklinde tasnif eden bir yaklaşım söz konusudur. Ancak mezheplere ve akımlara bu çalışmada sadece tarikat ve cemaatler ile ilişkisi bağlamında yer verilmektedir. Bu konuda bkz. Mehmet Ali Büyükkara (2015), *Çağdaş İslâmî Akımlar*, İstanbul, Klasik Yayınlar. Büyükkara, bu çalışmasında İslami akımları; gelenekçilik, ıslahatçılık ve modernizm şeklinde tasnif etmektedir. Gelenekçiliği selefiyye gelenekçiliği, medrese gelenekçiliği ve tarikat gelenekçiliği; ıslahatçılığı ise, kültürel ıslahatçılık ve siyasal ıslahatçılık başlıkları altında incelemektedir.

cemaatlerin siyasi ittifaklar kurduğu ve bu ilişkilerin Türkiye’de siyasetin şekillenmesinde önemli rol oynadığı görülmüştür. Cemaatler, siyasi partilerle ilişkilerini geliştirerek tabanlarını harekete geçirme gücüne sahip olmuş ve yerel siyasette kilit aktörler hâline gelmişlerdir. Bu dönemde tarikatlar ve cemaatler, şehirlerdeki varlıklarını pekiştirmiş ve modernleşen Türkiye’nin toplumsal dinamiklerine uyum sağlayarak dönüşüm geçirmişlerdir (Karpaz, 2010).

1980’li yıllar, Türkiye’de dinî cemaatlerin siyasetle olan ilişkilerinin daha belirgin hâle geldiği ve bu yapıların toplumsal hayatta kurumsallaşmaya başladığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. 1980 sonrasında uygulanan politikalar, piyasa ekonomisinin güçlenmesine ve Türkiye’de toplumsal yapının yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır (Akça, 2011). Bu dönemde dinî cemaatler; eğitim, sağlık ve medya gibi farklı alanlarda kurumsal yapılar oluşturarak toplumsal alanda daha görünür ve etkili hâle gelmişlerdir. Cemaatlerin; özel okullar, dershaneler, vakıflar ve medya organları aracılığıyla toplumsal ve ekonomik hayatta güçlü bir konum elde ettiği gözlemlenmiştir.

1980’den günümüze cemaatler, yalnızca manevi rehberlik sunan yapılar olmanın ötesine geçerek ekonomik ve siyasi alanda da aktif aktörler hâline gelmişlerdir. Bu süreçte Türkiye’de İslamcı siyasetin yükselmesiyle birlikte cemaatlerin siyasal etkisi artmış, birçok dinî yapı, siyasi partilerle yakın ilişkiler kurarak iktidar süreçlerinde etkin rol oynamaya başlamıştır. Özellikle kentsel siyasette cemaatlerin bu etkinliği, yerel yönetimler üzerinde de kendini göstermiş, büyük şehirlerde belediyeler aracılığıyla cemaatlerin toplumsal yardım ve hizmet faaliyetleri artmıştır (Sever, 2019).

Şehir Yaşamında Tarikat ve Cemaatlerin İşlevi

Türkiye’de şehirleşme süreci, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlanarak toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir. Bu süreçte göç eden insanlar, şehir hayatına uyum sağlamak zorluk çekmişlerdir. Kırsal kesimde topluluk bilinci ve dayanışma üzerine kurulu bir yaşam sürdüren bu insanlar, şehirlerde bireyselleşen ve anonimleşen yaşam tarzına alışmakta güçlük yaşamışlar (Tekeli, 1998) ve istihdam, barınma ve sosyal entegrasyon konularında ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır. Göç edilen şehirlerin ekonomik yapısı, yeni gelen göçmenler için çoğu zaman yeterli imkânlar sunmamış, bu da şehirliler göçmenler arasında sosyal ve ekonomik bir boşluk yaratmıştır (Tekeli, 1998). Dinî cemaatler ve hemşeri dernekleri bu boşluğu dolduran başlıca toplumsal aktörler olarak ön plana çıkmıştır. Bu süreçte tarikat ve cemaatlerin kent içindeki etkinliği artmış, göç eden nüfus için birer dayanışma ağı olarak toplumsal entegrasyonda önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Cemaatler, şehre yeni gelen bireylere sosyal, ekonomik ve manevi destek sağlamış; onları iş bulma, barınma ve eğitim gibi temel ihtiyaçlar konusunda yönlendirmişlerdir. Şehirdeki bireyler için bir araya gelme noktaları oluşturarak (örn. sosyal tesisler, dernekler) aynı cemaatten gelen bireylerin ekonomik, sosyal ve manevi olarak birbirlerine destek olmalarını teşvik etmişlerdir. (Karpat, 2000; Kirman, 2006; Çakır, 2019). Bu işlev cemaatlerin, şehirleşen bireyler için yalnızca dinî ve manevi rehberlik sağlayan yapılar değil aynı zamanda bir sosyal güvenlik ağı işlevi görmelerine katkı sunmuştur. Dinî cemaatler, kırsal toplulukların dayanışma kültürünü şehirlerde yeniden üretmiş ve üyeleri arasında bir tür sosyal yardımlaşma sistemi kurarak bireylerin, toplumsal izolasyondan kurtulmasına yardımcı olmuştur (Adıgüzel, 2014). Böylece cemaatler, şehirleşme sürecinde yeni gelen göçmenler için “şehirli olma” sürecini kolaylaştıran yapılar hâline gelmişlerdir.

Dinî cemaatler ve tarikatlar, şehirleşmenin hızlanmasıyla birlikte kentsel alanlarda (örn. sosyal hizmetler, eğitim, kültürel etkinlikler) önemli bir aktör hâline gelmişlerdir. Özellikle büyük şehirlerde artan nüfus ve göç dalgaları, kentsel planlamayı zorunlu hâle getirirken cemaatlerin bu süreçteki rolü göz ardı edilemez. Birçok cemaat, şehirlerin çeşitli mahallelerinde etkili topluluklar oluşturarak bu alanların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını etkilemiştir. Kentsel dönüşüm projeleri, yerel yönetimlerle iş birliği yapılarak veya baskı grubu olarak bu yapıların taleplerine göre şekillenebilmektedir. Örneğin, tarikat ve cemaatlerin desteklediği yerel yönetimler, bu yapıların etkili olduğu bölgelerde sosyal tesisler, eğitim kurumları, ibadet yerleri ve diğer kentsel projeleri hayata geçirebilmektedirler. Böylece cemaatler, kentsel mekânın şekillenmesinde doğrudan bir rol oynamakta, şehirdeki sosyo-politik dinamiklere yön verebilmektedirler. Bu durum tarikat ve cemaatlerin, şehrin fiziksel ve toplumsal dokusunda da etkili olduklarını göstermektedir.

Yine özellikle büyük şehirlerde cemaatler; vakıflar, öğrenci yurtları, eğitim kurumları ve dinî dernekler aracılığıyla varlıklarını daha belirgin hâle getirmişlerdir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra şehirlerde özel sektör ve serbest piyasa ekonomisinin güçlenmesi, cemaatlerin ekonomik alandaki (eğitim, sağlık, iş dünyası) etkisini artırmıştır. Cemaatlerin kendi ekonomik ağlarını oluşturarak iş dünyasında etkin hâle gelmeleri, onların kentsel alandaki varlıklarını pekiştirmiştir.

Tarikat ve cemaatlerin kentsel kimliğin şekillenmesinde de önemli etkileri olmuştur. Bu yönüyle kültürel ve dinî değerlere dayanan bir toplumsal yapı inşa etme hem şehir hayatına yeni katılan bireylerin uyum sağlamasına yardımcı olmakta hem de bu bireylerin kimliklerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Cemaatlerin sosyokültürel etkileri, kentsel alanlarda sosyal hayatın organize edilmesinden, eğitim ve kültürel faaliyetlere kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Örneğin; dinî cemaatlerin kentsel mekânlarda organize ettikleri etkinlikler, halk arasında kültürel bağları güçlendirirken aynı zamanda cemaatler arası rekabeti de artırmaktadır. Kentsel siyaset bu sosyokültürel dinamiklerden doğrudan etkilenmekte, cemaatlerin toplum içindeki nüfuzu yerel siyasetin şekillenmesinde belirleyici olmaktadır.

Yerel Siyasette Tarikat ve Cemaatlerin İşlevi

Türkiye, dinî cemaatler ve tarikatların sosyo-politik alandaki etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir ülkedir. Bu durum, Türkiye'nin din ile siyaset arasındaki karmaşık ilişkisi ve cemaatlerin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle son yıllarda kentsel siyasetin şekillenmesinde bu yapıların etkisi artmış ve yerel yönetimler üzerindeki güçleri daha belirgin hâle gelmiştir. Türkiye'de tarikat ve cemaatler, sadece dinî ve sosyal örgütlenmeler olmaktan çıkmış, aynı zamanda siyasi partilerle güçlü bağlar kurarak kentsel siyasette etkin bir aktör hâline gelmişlerdir (Torun, 2020).

Şehirleşme sürecinde cemaatler, yalnızca sosyal ve ekonomik işlevlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda siyasal alanda da etkin bir güç hâline gelmişlerdir. Cemaatlerin şehirlerdeki sosyo-ekonomik dayanışma ağları, siyaset üzerindeki etkilerini artırarak özellikle yerel yönetimler üzerinde belirleyici bir güç hâline gelmelerine yol açmış ve siyasi partilerle kurdukları ittifaklar sayesinde yerel yönetimlerde etkin olan partilere destek vererek üyeleri için siyasi ve ekonomik faydalar sağlamışlardır.

Özellikle seçim süreçlerinde cemaatler, kentsel alanda bir tür toplu oy kullanma eğilimi sergilemiş, belirli adaylar ve siyasi partilere yoğun destek vererek seçim sonuçları üzerinde etkili olmuşlardır. Yerel yönetimlerde cemaatlere yakın adayların seçilmesi, cemaatlerin kentteki siyasi güçlerini artırmış ve yerel yönetimlerdeki etkinliklerini genişletmiştir.

Cemaatlerin toplumda büyük bir takipçi kitlesine sahip olması, yerel yönetimlerdeki etkilerini daha belirgin hâle getirmektedir. Kentsel siyasette dinî cemaatlerin ve tarikatların etkisi, özellikle yerel yönetimlerdeki siyasi ittifaklarla kendini göstermektedir. Cemaatler, geniş takipçi kitleleri ve yerel halkla olan güçlü bağları sayesinde, yerel yönetimlerde etkili birer güç odağı hâline gelmişlerdir. Özellikle yerel seçimlerde cemaatlerin siyasi partilerle kurduğu ittifaklar, onların politik arenada doğrudan etkide bulunmalarını sağlamaktadır.

Cemaatlerin seçim dönemlerinde destekledikleri adayları açıklaması, geniş bir seçmen kitlesini yönlendirme kabiliyetine sahip olmalarıyla yerel siyaseti önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum, kentsel siyasette cemaatlerin etkisinin artmasına ve siyasal karar alma süreçlerinde söz sahibi olmalarına zemin hazırlamaktadır.

Cemaatlerin kentsel siyasetteki etkisi, yerel yönetimlerle kurdukları ilişkilerle daha da pekişmiştir. Özellikle belediyeler aracılığıyla yürütülen sosyal yardım faaliyetleri, cemaatlerin şehirdeki güçlerinin artmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Cemaatler, belediyelerle kurdukları iş birlikleri sayesinde ihtiyaç sahibi kitlelere sosyal yardımlar dağıtmış; bu durum, şehirdeki yoksul ve göçmen nüfusun cemaatlerle daha güçlü bir bağ kurmasına yol açmıştır.

Türkiye'deki yerel yönetimlerde tarikat ve cemaatlerin etkisi son yıllarda giderek artmıştır. Özellikle büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyeleri, bu dinî yapılarla çeşitli ilişkiler kurarak seçim süreçlerinde destek toplamaya çalışmaktadırlar. Cemaatler, toplu oy kullanma ve yerel yönetimlere yakın adayları destekleme eğilimleriyle yerel seçimlerde belirleyici roller üstlenmişlerdir. Bu bağlamda, cemaatler ile yerel yönetimler arasında karşılıklı çıkar ilişkileri kurulmuş; belediyeler, cemaatlerin toplumsal etkisinden yararlanırken cemaatler de belediyeler aracılığıyla sosyal hizmet dağıtımında ve kentsel dönüşüm projelerinde etkin bir rol oynamışlardır. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde cemaatlerin etkisi belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Bu şehirlerde cemaatler, belediyelerle iş birliği yaparak yoksullukla mücadele, sosyal yardımlar ve eğitim gibi alanlarda projeler geliştirmişlerdir. (Şal ve Kaya, 2024) Belediyeler aracılığıyla sosyal yardımlaşma programlarına dâhil edilen cemaatler, toplumsal sorunlara çözümler sunma iddiasında bulunarak kentsel siyaset üzerinde söz sahibi olmuşlardır.

Dijital Siyasette Tarikat ve Cemaatlerin İşlevi

Teknolojik gelişim bütün alanlarda olduğu gibi siyaset alanını da değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Günümüzde siyasetin aldığı bu yeni biçim dijital siyaset kavramı ile kavramsallaştırılmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle dijital siyaset “hem önceden var olan siyasi faaliyetlerin dijitalleşmesini hem de çevrimdışı dünyada net bir karşılığı olmayan yeni siyasi eylem ve katılım biçimlerinin ortaya çıkışını kapsayan oldukça çeşitlendirilmiş bir alan” ve “yeni iletişim teknolojileri ile belirlenmiş ve dolaylanılmış bir siyasal sürece gönderme” yapan bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Şen ve Şen, 2023:491). Aslında bu yönüyle değişen siyasetin kendisi veya doğası değil, siyasetin kullandığı araçların değişimidir. Çünkü yeni dijital teknolojiler;

iktidar, otorite, demokrasi, siyasal partiler, baskı ve çıkar gurupları, kamuoyu, seçimler, propaganda gibi siyasetin öteden gelen kadim konularına ilişkin ontolojik bir değişimi değil araçsal ve yönetsel bir değişimi/dönüşümü ifade eder. Daha açık bir ifadeyle örneğin siyasal katılım araçlarının nasıl değiştiği, siyasal partilerin kampanyalarını nasıl etkilediği ya da seçmenlerin oy verme davranışlarını nasıl etkilediğini ifade eder. Bu açıdan Şen ve Şen'in (2023:491) belirttiği gibi, "internetin ve sosyal medyanın gelişimi, oy verme davranışından siyasal kampanyalara ve protesto biçimlerine kadar siyasal davranışları bütünüyle dönüştürmüştür. Dijital siyaset konusu hem siyasal partiler ve aktörler hem de yurttaşlar açısından siyaseti üretme ve siyasete katılma pratiğinin teknoloji temelli işleyişini kapsamaktadır."

Dijital çağ veya dijital siyaset bu anlamda, dinî cemaatlerin ve tarikatların siyasal alanda daha belirgin bir şekilde yer almalarını, katılım süreçlerinde aktif rol almalarını sağlamıştır. Günümüzde geleneksel olarak toplumun manevi alanlarında etkili olan bu yapılar, aynı zamanda siyasal güç dengelerini etkileme kapasitesine de sahiptir. Cemaatler, özellikle yerel ve ulusal düzeydeki siyasi partilerle ittifaklar kurarak siyasal karar alma süreçlerinde etkili bir rol oynamaya başlamışlardır. Bu ittifaklar, genellikle seçim dönemlerinde belirgin hâle gelir. Cemaatler, geniş mürit kitlelerine sahip oldukları için oy potansiyelleri yüksektir ve siyasi partiler bu kitleleri kazanmak adına cemaatlerle yakın ilişki kurmaktadır. Cemaatlerin seçim döneminde üyelerine yönelik yönlendirmeleri, seçim sonuçları üzerinde doğrudan etkili olabilir. Bu bağlamda, dijital platformlar üzerinden yayılan cemaat talimatları ve seçim kampanyaları, siyasal partiler için hayati öneme sahiptir. Özellikle yerel seçimlerde, cemaatlerin toplumsal ve siyasal gücü belirleyici olabilmektedir.

Türkiye'de tarikat ve cemaatler, siyasi partilerle kurdukları ilişkiler sayesinde siyasal alanda daha güçlü bir konuma gelmişlerdir (Torun, 2020). Özellikle muhafazakâr partilerle güçlü bağlar kuran cemaatler, siyasal iktidar üzerinde etkili olmaya başlamış ve bu etki, kentsel siyaset sahasında da kendini göstermiştir (Işık, 2023). Bu bağlamda, cemaatlerin oy potansiyelleri, yerel seçimlerde siyasi partiler için önemli bir avantaj hâline gelmiştir. Siyasi partiler, özellikle seçim dönemlerinde cemaatlerle diyaloglar kurarak onların desteğini almaya çalışmışlar; cemaatler de bu süreçte siyasi parti adaylarına açık ya da örtülü destek vermişlerdir.

Türkiye'deki bazı cemaatlerin siyasal partilerle kurdukları ilişkiler, özellikle AK Parti iktidarı döneminde belirginleşmiştir (Maviş, 2023). AK Parti, muhafazakâr bir tabana sahip olması ve dinî değerleri önceleyen bir politika izlemesi nedeniyle birçok cemaatin desteğini almış ve bu desteği yerel yönetimlerde

siyasi gücünü pekiştirmek için kullanmıştır. Tarikatlar ve cemaatler, bu iş birlikleri sayesinde yerel yönetimlerde önemli pozisyonlara gelmiş, belediye yönetimlerinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde söz sahibi olmuşlardır.

Dijital çağın başlamasıyla birlikte Türkiye’de geleneksel dinî yapılar olan tarikatlar ve cemaatler de bu yeni döneme ayak uydurmak durumunda kalmışlardır. Dijitalleşme süreci, bilgiye erişim hızının artması ve iletişim araçlarının yaygınlaşması ile toplumsal ve dinî yapıları yeniden şekillendirmiştir (Okumuş, 2023). Tarikatlar ve cemaatler, dijital platformlar aracılığıyla geleneksel sınırlarını aşarak hem kendi üyeleriyle hem de daha geniş bir kitleyle hızlı ve etkili bir şekilde iletişim kurabilme imkânına kavuşmuştur. Bu süreçte dinî yapılar, dijital mecraları yalnızca manevi öğretilerini yaymak için değil, aynı zamanda kentsel siyasette daha aktif bir rol oynamak için de kullanmışlardır (Yıldırım, 2020).

Tarikat ve Cemaatlerin Sosyal Medya Kullanımı

1980 sonrası dönemde, Türkiye’deki dinî cemaatler ve tarikatlar, yeni politikaların etkisiyle kurumsallaşmaya ve toplumsal alanda daha görünür hâle gelmeye başlamışlardır. Yeni süreç, dijitalleşmenin etkilerini de beraberinde getirmiştir. Bu politikalar, bireylerin sosyal güvenlik arayışını artırırken cemaatlerin sağladıkları sosyal hizmetlerin önemini de artırmıştır. Bu bağlamda dijitalleşme, cemaatlerin toplumsal hizmetlerini daha geniş kitlelere ulaştırma ve yeni iletişim ağları oluşturma fırsatları sunmuştur.

Dijitalleşmenin sunduğu yeni iletişim araçları, cemaatlerin geleneksel yüz yüze etkileşim yöntemlerini dönüştürerek daha geniş kitlelere ulaşmalarını sağlamıştır. Dinî yapılar, küreselleşme süreci ile yapısal ve fonksiyonel değişime uğramışlar, sanal âlemde web siteleri kurmuşlar, bu platformlar üzerinden diğer cemaat üyeleriyle sanal ortamda buluşma ve iletişim kurma imkânlarına erişebilmişlerdir (Efe, 2017:299). Böylece sosyal medya, cemaat liderlerinin mesajlarını anında ve etkili bir şekilde paylaşmalarına olanak tanıyarak toplumsal etki alanlarını genişletmiştir. Örneğin, bazı tarikat liderleri YouTube üzerinden düzenledikleri canlı yayınlar aracılığıyla, takipçilerine ulaşmanın yanı sıra yeni üyeler kazanma fırsatı bulmuşlardır. Bu tür platformlar, bireylerin yerel topluluklarından bağımsız olarak cemaatle etkileşimde bulunmasına imkân tanıyarak dinî ve sosyal bağların güçlenmesine yardımcı olmuşlardır. Sosyal medyanın sağladığı bu yeni etkileşim biçimi, cemaatlerin kentsel siyasetteki rolünü artırmıştır. Yerel seçimlerde, sosyal medya platformları üzerinden organize olan tarikat ve cemaatler, tabanlarını harekete geçirerek yerel yönetimlerle kurdukları ilişkileri güçlendirmişlerdir.

Dijitalleşme, tarikat ve cemaatlerin sosyal medya platformları, internet siteleri, mobil uygulamalar ve video paylaşım siteleri aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmalarını sağlamıştır. Günümüzde dinî cemaatler ve tarikatlar, dijital çağın getirdiği yenilikler sayesinde toplumsal ve siyasal hayatta daha görünür hâle gelmişlerdir. Bu süreç, dijitalleşmenin etkilerini de beraberinde getirmiş; dijital platformlar, bu yapıların hem kendi iç dinamiklerini güçlendirmelerine hem de geniş kitlelere ulaşmalarına olanak sağlamıştır (Okumuş, 2023). WhatsApp, YouTube, Instagram, Facebook, X gibi dijital araçlar, tarikat ve cemaatlerin üyeleriyle daha hızlı ve sürekli bir iletişim kurmalarını sağlayarak toplumsal mobilizasyon kapasitelerini artırmıştır. Dijitalleşme, bu yapıların üyelerine yönelik eğitim ve dinî rehberlik süreçlerini de derinleştirmiştir. Geleneksel mekânlarda yapılan sohbetler, vaazlar ve dinî eğitimler, dijital platformlara taşınmıştır. Sosyal medya platformlarında yapılan canlı yayınlar, yüzlerce hatta binlerce takipçinin aynı anda bu etkinliklere katılmasını sağlamaktadır. Bu platformlar sayesinde tarikat cemaat temsilcileri, daha önce fiziksel ortamlarda sınırlı kalan dinî sohbetlerini, derslerini ve vaazlarını geniş kitlelere ulaştırma fırsatı bulmuşlardır (Çelik, 2022). Bu durum, onların hem yeni üyeler kazanmalarını hem de mevcut üyeler üzerindeki etkilerini pekiştirmiştir. Tarikat ve cemaatler, dijital platformlar üzerinden düzenli olarak dinî öğretiler, ahlaki kurallar ve ideolojik mesajlar içeren videolar, makaleler ve podcastler paylaşmaktadırlar. Bu içerikler, onların öğretisini sürekli olarak canlı tutmakta ve üyeleri üzerinde disiplin sağlamaktadır. Ayrıca, bu eğitimler genellikle üyelerin günlük yaşamına dair tavsiyeler, siyasi duruşlar ve toplumsal meselelerde tarikat/cemaatin resmî görüşlerini de içermektedir.

Dijital Medya ve Tarikat ve Cemaatlerin Kamusal İmajı

Dijital çağda geleneksel yapıların dönüşümünde en önemli unsurlardan biri, tarikat ve cemaatlerin kamusal alanda kendilerini nasıl temsil ettikleridir. Dijital medya, tarikat ve cemaatlerin imajını oluşturma ve yayma sürecinde merkezî bir rol oynamaktadır. Bu yapılar, sosyal medya üzerinden yapılan kampanyalarla toplumsal duyarlılıklarını ve projelerini öne çıkararak daha geniş bir kabul görmeyi hedeflemektedirler. Tarikat ve cemaatler, dijital platformlarda kendilerini modern, yenilikçi ve toplumun güncel sorunlarına çözüm arayan yapılar olarak kentli ve eğitilmiş bireyler arasında kabul görmeye çalışmaktadırlar (Okumuş, 2023). Bu strateji, özellikle genç nesillerin ilgisini çekmek ve kentleşen nüfusla bağlarını güçlendirmeleri adına önemlidir.

Dijital medyanın gücünü fark eden birçok tarikat ve cemaat, sosyal medya platformlarını aktif bir şekilde kullanarak kendi liderlerinin ve faaliyetlerinin görünürlüğünü artırmıştır. YouTube kanalları ve Instagram hesapları aracılığıyla cemaatler hem manevi liderlerinin öğretilerini geniş kitlelere ulaştırmakta hem de toplumsal olaylara dair görüş ve yaklaşımlarını paylaşarak kentsel siyaset üzerindeki etkilerini genişletmektedirler (Arıcan ve Arıcı, 2021). Özellikle seçim dönemlerinde dijital araçlar kullanarak kitle mobilizasyonunu sağlayan cemaatler, siyasi partilerle kurdukları ittifaklar sayesinde kentsel siyasette belirleyici bir güç hâline gelmişlerdir. Dijitalleşme, cemaatlerin devletle olan ilişkilerini de yeniden şekillendirmiş ve onların siyasal arenadaki etkinliklerini artırmalarına olanak tanımıştır.

Dijitalleşme ile tarikat ve cemaatler aynı zamanda sivil toplum kuruluşları (STK) kimliğine bürünerek kendilerini daha kurumsal bir yapıya dönüştürmüşlerdir. Türkiye’de tarikat ve cemaatlerin sivil toplum kuruluşlarına (STK) dönüşüm süreci, özellikle 1980’lerden itibaren hız kazanan toplumsal, siyasi ve ekonomik değişimlerle şekillenmiştir. Bu gruplar, geçmişte daha kapalı bir yapıya sahipken zamanla topluma daha görünür hâle gelmiş ve faaliyetlerini kurumsallaştırmaya yönelmişlerdir. Bu dönüşüm sürecinde en önemli dönüm noktalarından biri, 1980 askerî darbesinin ardından gelen liberal politikalar olmuştur. 1980 sonrası dönemde devlet, serbest piyasa ekonomisi ve daha liberal bir siyasi yapıya yönelirken İslami grupların toplum içinde hareket alanı genişlemiştir. Bu ortam, tarikat ve cemaatlerin yasal zeminlerde faaliyet göstermesine imkân sağlamış; bu gruplar, vakıf ve dernekler kurarak kendilerini STK formatında kurumsallaştırmaya başlamışlardır.

Bu dönüşüm sürecinde, eğitim ve sağlık alanları özellikle önemli rol oynamıştır. Cemaatler, topluma hitap eden hizmetler sunarak hem daha geniş bir kitleye ulaşmayı hem de kendilerini toplumsal olarak kabul ettirmeyi amaçlamışlardır. Örneğin, eğitim alanında kurulan özel okullar, yurtlar ve dershaneler aracılığıyla toplumun farklı kesimlerinden öğrencilere erişmişlerdir. Bu kuruluşlar, cemaatlerin sosyal etkilerini artırırken aynı zamanda STK kimliğini daha da pekiştirmelerine yol açmıştır.

1990’lar ve sonrasında, Refah Partisi ve AK Parti’nin iktidara gelmesi, tarikat ve cemaatlerin toplumsal etkilerini daha da artırmıştır. Özellikle AK Parti dönemi, bu grupların devletle ilişki kurarak toplumda daha fazla yer edinmesini sağlamıştır. Cemaatler bu dönemde topluma daha açık hâle gelmiş, çeşitli alanlarda sosyal hizmetler sağlayarak toplumsal işlevlerini genişletmişlerdir. Bu durum, devletle iş birliği yapmalarını ve faaliyetlerini daha görünür kılmalarını kolaylaştırmıştır.

Son olarak bazı cemaatlerin ekonomik olarak güçlenmesi ve medya kuruluşları kurmaları, onların toplumsal etkilerini genişletmelerine katkıda bulunmuştur. Ekonomik kaynaklara erişim ve medya gücü, bu yapıların toplum üzerindeki etkilerini artırmış, STK kimliği altında çeşitli alanlarda faaliyet gösterme imkânı tanımıştır. Bu unsurlar, tarikat ve cemaatlerin STK'laşma sürecini destekleyen ve toplumsal alandaki etkinliklerini artıran faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç

Dijital çağ, tarikatlar ve cemaatlerin toplumsal, kültürel ve siyasal alanlardaki varlıklarını ve etkilerini derinden dönüştürmüştür. Geleneksel olarak manevi rehberlik ve sosyal dayanışma işlevi gören bu yapılar, dijital platformların sunduğu imkânlar sayesinde artık kentsel siyaset, sosyal kontrol ve siyasi mobilizasyon alanlarında daha güçlü ve etkin aktörler hâline gelmişlerdir. Bu dönüşüm hem toplumsal yapılar hem de siyasal süreçler üzerinde köklü etkiler bırakmaktadır.

Öncelikle, dijital araçların yaygınlaşması, cemaatlerin ve tarikatların iletişim ağlarını genişletmesine olanak tanımış, bu da onların üyeleri üzerindeki sosyal kontrol gücünü artırmıştır. Dijital platformlar aracılığıyla cemaatler, sadece geleneksel mekânlarla sınırlı kalmadan, dünyanın dört bir yanındaki takipçilerine ulaşabilmekte ve sosyal medya, WhatsApp grupları, YouTube kanalları gibi araçlarla sürekli bir iletişim ve denetim ağı kurabilmektedirler. Bu durum, onların kendi toplulukları üzerinde daha sıkı bir kontrol sağlama adına yardımcı olmakta, bireylerin davranışlarını dijital ortamlar üzerinden izleyebilme yeteneği kazandırmaktadır.

Aynı zamanda, kentsel siyasetin de bu dijitalleşmeden önemli ölçüde etkilendiği gözlemlenmiştir. Cemaatler ve tarikatlar, şehirlerin sosyo-ekonomik yapısında ve politik süreçlerinde giderek daha aktif rol oynamaktadırlar. Kentsel planlama ve yerel yönetim politikaları üzerinde etkili olan bu yapılar, özellikle seçim dönemlerinde siyasi partilerle yaptıkları ittifaklar ve toplumsal mobilizasyon kabiliyetleri sayesinde siyasi karar alma süreçlerini doğrudan etkilemektedirler. Dijital platformlar, bu tür ittifakların daha geniş kitlelere ulaşmasını ve siyasi güçlerini birleştirmelerini kolaylaştırmıştır.

Tarikat ve cemaatlerin dijital dünyada edindikleri bu yeni güç, sadece sosyal ve siyasi alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda kültürel ve dinî liderlik rollerini de pekiştirmiştir. Dijital vaazlar, eğitim içerikleri ve sosyal medya kampanyaları sayesinde cemaatler, toplumsal değerleri ve dinî öğretileri

daha etkili bir şekilde yayabilmekte, bireylerin gündelik yaşamlarını şekillendirebilmektedirler. Özellikle göç ve kentsel dönüşüm gibi süreçlerle şekirleşen bireyler, dijital cemaatler aracılığıyla yeni kimlikler ve aidiyetler geliştirmektedirler.

Tarihsel arka planda, Türkiye'deki dinî cemaatlerin Osmanlı döneminden günümüze kadar süregelen evrimi, onların kentsel yaşam ve siyaset üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olmuştur. 1950'lerden itibaren, çok partili siyasi hayata geçişle birlikte tarikat ve cemaatlerin siyasal alandaki etkileri artmış, 1980 sonrası politikalarla birlikte de bu etkiler daha belirgin hâle gelmiştir. Günümüzde ise dijitalleşme, cemaatlerin toplumsal mobilizasyon yeteneklerini artırarak kentsel siyasette daha etkin bir rol oynamalarına olanak tanımıştır.

Tarikat ve cemaatlerin, göç eden bireyler için oluşturduğu sosyal güvenlik ağları ve yerel yönetimlerle kurdukları ilişkiler, onların kentsel hayattaki varlıklarını güçlendirmiştir. Belediyeler aracılığıyla yürütülen sosyal yardım projeleri, cemaatlerin toplumsal etkileşimlerini artırmış ve kentsel dönüşüm süreçlerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, dijital platformların kullanımıyla cemaatler hem kendi iç iletişimlerini güçlendirmiş hem de toplumsal ve siyasal alanlarda daha geniş kitlelere ulaşmayı başarmışlardır.

Sonuç olarak dijital çağ, tarikat ve cemaatlerin geleneksel rollerini aşarak modern toplumun karmaşık ve çok katmanlı yapısında daha merkezî bir aktör hâline gelmelerine zemin hazırlamıştır. Hem kentsel siyaset hem de toplumsal dinamikler üzerindeki bu etkileri anlamak, gelecekteki sosyal ve siyasal süreçleri daha iyi değerlendirebilmek için kritik öneme sahiptir. Çünkü bu yapılar seçmen davranışlarını etkileyen ana aktörler arasında yer almaktadırlar. Tarikat ve cemaatlerin dijitalleşme ile elde ettikleri bu yeni rol, modern dünyada din ve siyaset arasındaki ilişkilerin giderek daha karmaşık hâle geldiğini göstermektedir ve bu karmaşıklığı çözümlmek, toplumsal yapının gelecekteki gelişimi açısından bir gereklilik olacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2014). Dayanışma Ağları Üzerinden Eskişehir’de Siyaset ve Göçmenlik Algısı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 2014, 73-94.
- Akça, İ. (2011). 1980’lerden Bugüne Türkiye’de Siyaset ve Hegemonya: Bir Çerçeve Denemesi. *İktisat Dergisi*, (515-516), 2011, 25-36.
- Akıncı, A., Acar, O. (2020). Modern Türkiye’de İslami Cemaatlerin Kimlik Bunalımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 2020, 17-34.
- Ancan, S., Anıcı, H. (2021). Sosyal Medyanın Gençlerin Din Algısına Etkileri. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 2021, 1062-1106.
- Büyükkara, M.A. (2015). *Çağdaş İslâmî Akımlar*. Klasik Yayınları: İstanbul.
- Çakır, R. (2019). Türkiye’de Din-Siyaset İlişkilerinde Yepyeni Bir Dönem. <https://www.youtube.com/watch?v=5V01MBUvtJk> adresinden alındı (Erişim Tarihi, 14 Ağustos 2024).
- Çelik, M. (2020). Dini Cemaatlerin Dijital Medya ile İmtihani. Ekim 1, 2024 tarihinde <https://www.islamvemedyas.com/dini-cemaatlerin-dijital-medya-ile-imtihani/922/> adresinden alındı (Erişim Tarihi, 14 Ağustos 2024).
- Efe, A. (2017). Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı. *Journal of Islamic Research*, Sayı: 28(3), 2017, 290-301.
- Güner, A. (1986). *Tarikatlar*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- İşık, M. (2023). Türkiye’de Cemaat-Siyaset İlişkisi: İskenderpaşa Cemaati Üzerinden Bir Analiz. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 2023, 59-72.
- Karabulut, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum. *Mecmua* (2), 2016, 49-65.
- Karpat, K. (1976). The Genesis of the Gecekondu: Rural Migration and Urbanization. *European Journal of Turkish Studies*. <http://www.ejts.org/document54.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi, 14 Ağustos 2024).
- Karpat, K. (2001). Türk Göçü: Tarih, Siyaset ve Ekonomi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 3(2), 2001, 1-23.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kirman, M. A. (2006). Türkiye’de Toplumsal Değişme, Din ve Kimlik: Dini Cemaatlerin Dönüşümü ve Tanımlanma Sorunu. *Demokrasi Platformu*, 2(5), 2006, 141-163.
- Maviş, N. (2023). Refah Partisi, Yerel İktidar, Halkla Etkileşim ve Politikaların Dönüşümü. *Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(2), 2023, 905-923.
- Ocak, A.Y. (1997). İslam, Tasavvuf ve Tarikatlar. *Türkiye Günlüğü*, 45, Mart/Nisan, 1997, 5-10.
- Okumuş, S. (2023). Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması. *TAM Akademi Dergisi*, 2(1), 2023, 101-122.
- Sever, M. (2019). 1980 Sonrasında Türkiye’de Toplumsal Değişme. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 2019, 2-10.
- Şal, H., Göze, D. (2024). Yerel Yönetimlerde Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele: İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyeleri Örnekleri. *Uluslararası Akademik Birlik Dergisi*, 7(3), 2024.

- Şen, A.F., Şen, Y.F. (2023). Türkiye’de Dijital Siyaset: Siyasal Partilerin Dijital Demokrasi Pratikleri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:10 (2), Ekim, 2023, 490-509.
- Şimşek, V. (2020). İslam Medeniyetinin Temelleri ve Tarihi Gelişim Süreci. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı: 45, Bahar: 2020, 280-290.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi. *Türkiye’de İç Göç Konferansı* (s. 7-21). İstanbul: Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Torun, İ. (2020). Tarikat ve Cemaatlerin Siyasetle İlişkisi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17), 2020, 83-94.
- Türkdoğan, O. (1999). Türk Toplumunda Yeni Dinî Hareketler ve “Cemaatlaşma”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan. Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999, s. 65-90.
- Türkiye Diyanet Vakfı/TDV. (2024) “Tarikat”. *İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=tarikat&p=m> (Erişim Tarihi, 14 Ağustos 2024).
- Ustamahmut, H. (2022). Din ve Devlet İlişkileri Bağlamında Cemaatlerin Laikliğe Bakışı: İsmailağa Cemaati Örneği. *Din Sosyolojisi Araştırmaları*, 2(3), 2022, 20-46.
- Yıldırım, E. (2020). Gelenekselden Tekno-Dijital Cemaatlere. <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2020/11/18/gelenekselden-tekno-dijital-cemaatlere> (Erişim Tarihi, 14 Ağustos 2024).
- Yıldız, C. K. (2024). <https://politikaakademisi.org/2024/03/25/turkiyedeki-islami-cemaat-ve-gruplarin-2024-yerel-secimlerinde-oy-verme-egilimleri-uzerine-ongorusel-bir-analiz/> (Erişim Tarihi, 14 Ağustos 2024).